

О. І. Староста,

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
аспірант кафедри української літератури*

КОНЦЕПТОСФЕРА СВІТУ ПРИРОДИ В ЛІРИЦІ В. САМІЙЛЕНКА: КОСМІЧНИЙ, ПЛАНЕТАРНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛОКУСИ

У статті розглянуто систему образів світу природи в ліриці В. Самійленка крізь призму поняття «образ-концепт». Виокремлено ключові елементи концептосфери природи, проаналізовано її ідейно-естетичну основу. Простежено вияв авторських концепцій у космічному, планетарному та національному вимірах художнього світу творів письменника.

Ключові слова: В. Самійленко, образ-концепт, концептосфера, образ природи, образ сонця, пейзажна лірика, філософська лірика.

В українській літературі другої половини XIX ст. концептуальне наповнення образів світу природи зазнало істотних перетворень. На зміну романтичному пейзажу, художня концепція якого найчастіше будувалася на інтроспекції ліричного героя чи персонажа твору, приходять об'єктивізація та предметність у зображенні, увага до деталей, новий рівень масштабування. Особливо це помітно в поезії 1870–90-х років, де, як слушно відзначив М. Бондар, стала помітною «велика міра художньої свободи, довіра до дійсності, відсутність жорсткого ідейного концепту» [2, с. 499].

Наступним етапом розвитку, пов'язаним із переходом від реалістичного сприйняття світу до осмислення дійсності в межах дискурсу модернізму, стало посилення філософського начала пейзажно-настрєвої лірики, осмислення природи в контексті загальнолюдських проблем та елемента світобудови в цілому. У цьому контексті цікавим поєднанням традицій і новаторства й оригінальністю ідей вирізняється поезія В. Самійленка (1864–1925), чиє сприйняття світу природи поставало з оригінальної концепції Богокосмосу (диптих «Думи буття», поема «Гєя»), усвідомлення єдності й взаємообумовленості явищ у Всесвіті.

Станом на сьогодні ця частина ліричного доробку письменника, її роль у розвитку української пейзажної та споглядально-розмислової поезії вивчена недостатньо. Цінні спостереження щодо конструювання образів світу природи в ліриці В. Самійленка містять праці О. Бабишкіна [1], М. Чернопиского [14], М. Бондаря [3] та Л. Голомб [4], котрі вивчали його творчість у культурно-історичному аспекті. Однак, на наш погляд, самотутня художня концепція світу природи в поезії цього автора заслуговує на окреме ґрунтовне та поліаспектне дослідження із залученням нових методологічних розробок, що дозволить краще осягнути творчі ідеї митця, засвідчити актуальність тематики та проблематики його творів для сучасного читача та дослідника.

Мета нашої статті – дослідити концептосферу природи в поезії В. Самійленка. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: окреслити зміст поняття «образ-концепт» у контексті наукової інтерпретації лірики В. Самійленка; проаналізувати ключові концепти світу природи у філософській та громадянській ліриці письменника в космічному, планетарному та національному локусах. Відповідно до окреслених мети і завдань дослідження, його **об'єктом** є пейзажна, філософська та громадянська лірика В. Самійленка, а його **предметом** – ключові образи-концепти художнього світу природи в поезії автора. **Актуальність** роботи зумовлена необхідністю нового прочитання лірики В. Самійленка, осмисленні оригінальних авторських ідей у контексті розвитку українського письменства як частини європейської літератури. **Новизна** дослідження полягає в тому, що нами подано власне бачення образу-концепту як синтез поглядів на концепт різних філологічних науках, а також уперше розглянуто концептосферу світу природи в поезії В. Самійленка.

Незважаючи на різні контекстуальні тлумачення концепту в наукових працях, загальноприйнятим у літературознавстві можна вважати визначення, наведене у «Літературознавчому словнику-довіднику», де згаданий термін інтерпретовано як «формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті» [7, с. 373]. Таке формулювання близьке до розуміння концепту в різних видах мистецтва, зокрема в музиці, живописі, скульптурі та архітектурі, а також корелює з розумінням концепту в логіці та семантиці, де він співвідноситься із інтенціоналом, тобто максимальним виявом змісту певного слова чи поняття [13, с. 300].

Тлумачення концепту в двох останніх галузях стало основою для його прикладного застосування в мовознавстві, де першими його почали вживати

С. Аскольдов-Алексеев та Д. Лихачов. Станом на сьогодні погляди науковців на цю одиницю різняться, що зумовлено різними поглядами на концепт як явище, а також різними змістовими типами концептів, серед яких у контексті нашого дослідження важливими є когнітивний та лінгвокультурний концепти [8, с. 215–216].

Саме до них апелюють автори визначень, які, на наш погляд, є найбільш релевантними обраному нами аспекту дослідження. На думку О. Селіванової, концепт – це «інформаційна структура свідомості, різнооб'єктна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [10, с. 410]. Також варто відзначити підхід М. Скаб, котра позначає цим терміном «абстрактну одиницю ментального рівня, яка відображає зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об'єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу людиною» [11, с. 4–5]. Дослідниця цілком слушно враховує не лише загальні розумові процеси, що впливають на формування мовної картини світу людини, а й етнокультурний чинник.

Спираючись на розглянуті вище наукові розробки, ми можемо дослідити самотутню художню модель світу в ліриці В. Самійленка як концептосферу загальної картини світового буття, універсуму, що постає із авторської ідеї Богокосмосу. Елементом цієї системи є образ-концепт, який становить полісемантичне втілення у словесних образах філософського та художнього осмислення автором буття на різних структурних рівнях – від космічного до індивідуального. На наш погляд, дослідження поезії В. Самійленка в цьому аспекті перспективне, адже, як слушно відзначив Ю. Ковалів, цей письменник, «як і чимало інших українських поетів, раніше від М. Гайдегера, усвідомив, що мова – то “оселя людського буття” в конкретному екзистенційному виборі» [6, с. 370]. Звідси випливає, що дослідження образної системи його творів як мовно-мистецьких концептів дозволить краще осмислити авторські філософські та художні ідеї, а також розробити ефективну методологію дослідження як творчості окремих митців, так і шкіл чи поколінь, чия творчість була спорідненою саме на концептуальному рівні.

Розпочавши в 1885 р. навчання в Київському університеті імені Святого Володимира, В. Самійленко швидко влився в українське культурно-просвітницьке середовище і взяв активну участь у діяльності «Хрестоматійного товариства». Цим гуртком опікувалася київська «Стара громада», що прагнула виховувати молодь у руслі народницьких ідеалів. Як пізніше згадував письменник, завдяки культурницькій праці представники молоді інтелігенції «навчилися серйозніш дивитися на національні прикмети нашого народу, більш свідомо їх любити» [9, с. 518], відкрити для себе «такі цінності народного духу, яких... може, й не добачали б без тієї виховавчої роботи» [9, с. 518].

Під впливом старшого покоління науковців і митців В. Самійленко, як слушно відзначив М. Бондар, розпочав свій шлях у літературі «із засвоєння утопічної народницької схеми» [3, с. 21], що простежується в ряді творів письменника («Грішниця» (1884), «Сумна наша пісня...» (1885), «Розкажи ти, моя Музо...» (1886), «Її в дорогу виряджали» (близько 1890) та ін.). Це також зумовило негативне ставлення автора до замріяно-бездумної поетизації світу природи, замість якого він закликає висвітлювати передусім суспільно важливі проблеми. Саме таку ідею закладено в основу поезії «Заспівав би я» (1902). Її ліричний герой послідовно відмовляється оспівувати красу зимової природи, «бо не можна ж не згадати, / Що зимою мерзнуть

люди» [9, с. 88], ідилію літньої праці на полях та відпочинку на лоні природи, «*бо те жито – панське жито, / А гаї шумлять над нами / Лозанами дошкульними!*» [9, с. 88]. У цьому творі В. Самійленко виступає послідовником поглядів П. Грабовського, репрезентованих у відомій поезії «Я не співець чудовної природи» (1894): «*Серед ясних, золочених просторів / Я бачу люд без житнього шматка*»; «*Нехай людиці, що до вітхнення вдатні, / Співають нам на всякі голоси / Про райські сни й куточки благодатні...*»; «*Нехай вони, кохаючись “на лоні”, / Мук забуття вишукують дарма, / Їх не заспать: у серця відгомоні / Озветься світ з турботами всіма!*» [5, с. 83].

Проте паралельно зі слідуванням народницьким ідеям світоглядно-естетичні пошуки спрямовують В. Самійленка до створення оригінальної художньої моделі світу природи, ключові концепти якої репрезентують філософські ідеї автора, відображають мистецькі та громадянські погляди і слугують етнічним маркером його творчості. Е. Соловей слушно відзначила, що важливою рисою творчої уяви В. Самійленка є «тяжіння до грандіозно-космічних обширів» [12, с. 108], осмислення буття кожної людини в контексті космічної всеєдності. Саме тому ключовими елементами його концептосфери природи є видимі образи-знаки небесної сфери, а земна природа постає як єдине ціле.

Цікаве смислове наповнення у поезії В. Самійленка мають образи місяця та зір, що репрезентують авторське бачення взаємозв'язку усіх форм буття у Всесвіті. Зміст образу-концепту місяця у вірші «Дві планети» (1888) формує перифраз «*товариш вірний*» [9, с. 51] Землі, а опис «*безвоздушна і безводна / Та планета і німа*» [9, с. 51] та подальша градація картин тиші, холоду і запустіння формує оригінальну метафору – «*космічний мрець*» [9, с. 51]. Композиція твору спонукає читача провести паралель руху Землі довкола Сонця із ходом Місяця земною орбітою, а авторський висновок переконує, що на землян чекає таке саме майбутнє: «*Так-то мертвою марою / Місяці круг Землі іде / І віщує нам собою / Той кінець, що Землю жде*» [9, с. 51]. Цим поет підкреслює минущість людського існування, марноту щоденних клопотів, зображених у творі, мізерність часового відтинку всієї історії людства в контексті всеохопного буття, у якому «*неодмінним зостається / Лиш невинний, вічний рух*» [9, с. 51].

Подібна онтологічна паралель різних небесних тіл лежить і в ідейній основі поезії «Зорі» (1889). На відміну від спокійної, позначеної легкою інтелектуальною іронією оповідної манери в розглянутому вище творі, у цій філософській поезії розвиток ліричної думки відбувається в емоційному викладі, позначеному мінорним настроєм. Центральним у ній постає образ зір, який у творі зазнає зміни концептуального значення. Вона відбувається крізь призму сприйняття ліричного героя, котрий згадує наївне дитяче уявлення про далекі зорі як про «*щасливий край*», «*тихий рай*» [9, с. 61], у якому «*щастя вічне буде тим, / Кому втішатись тут не змога*» [9, с. 61]. Таке уявлення про позаземні світи викликало в дитини захоплення та мрію опинитися в загадковій та прекрасній далечині: «*Я часто-часто прагнув сам / Між їх поринути в просторі*» [9, с. 61]. Проте, як уже відомо з поезії «Дві планети», у дорослому житті автор усвідомив взаємозв'язок усіх форм буття у Всесвіті, тому в уявленні ліричного героя в дорослому віці зорі постають як «*великі сонця незліченні*» [9, с. 61] – основи систем планет, на яких «*істоти нудяться стражденні*» [9, с. 61]. Згідно з авторською інтерпретацією, доля мешканців далеких світів не відрізняється від несправедливого суспільного ладу землян: «*І б'ються, й гинуть у борні, / І зневажають бідних дуки... / І там веселії пісні / Втонули в диких криках муки*» [9, с. 61]. Остання строфа твору розкриває підсумок ходу думки ліричного героя: якщо організація буття планетних систем подібна, а доля мешканців далеких планет така схожа на долю народів Землі, то цілком імовірно, що Сонячна система для перших є

таким самим оманливим вогником надії на краще життя, яким були для нього в дитинстві зорі: *«І скільки їх, з країв біди / Рвучись у рай з плачем гарячим / Свої надії шлють туди, / Де ми горюємо та плачем!»* [9, с. 61].

Цю песимістичну динаміку в сприйнятті образів неба доповнює мистецька концепція В. Самійленка, висловлена в завершальній частині циклу «Елегії» (1889): замість вслухатися у *«величний акорд»* [9, с. 47] музики небесних сфер автор закликає *«слухати вічно / Той дисонанс, що дає цар всіх істот – чоловік»* [9, с. 47]. Проте антропоцентрична спрямованість усієї творчості письменника перебуває в діалектичній єдності із космічними масштабами мислення, що призводить до певних суперечностей в осмисленні зазначених образів. Їх можна відзначити і в межах згаданого циклу: на противагу описаному вище заклику спрямувати творчий порив *ins Irdische*, IV частина циклу репрезентує відомий неоромантичний концепт Лесі Українки *ins Blau*: *«Де ти, блакитнеє небо? Чого ти поилося в хмарах? / Дай мені очі втопити в чистій безодні твоїй, / Дай мені любе сіяння твого променистого сонця, / Дай мені лагідний світ зірок променистих твоїх!»* [9, с. 46].

Ця діалектика також виразно простежується в поезії-притчі «Орел» (1890), де в алегоричній формі зображено образ митця-просвітника. Його природний потяг – порив до неба – протиставляється земній буденності як антагонізм піднесеного і приземленого, що споріднює цей образ із схожими неоромантичними мотивами у творчості Лесі Українки та О. Кобилянської. У творі В. Самійленка орел, не почувши відповіді на свій заклик піднятися разом із ним до надхмар'я, зринає туди сам: *«Він дихав повітрям надхмарних країв, / На сонце дивився і в світлі купався»* [9, с. 69]. Проте подальший розвиток історії демонструє, що головним у творі є антеїстичний мотив: відірвавшись від землі, орел втрачає сили, через що змушений повернутися. Він усвідомлює нерозривність свого зв'язку із земним життям, проте його все одно живить енергія небесної сфери: *«І в час, як нудьга огортала його, / Як гидко ставало на землю дивитись, / Літав він за хмарами до сонця свого, / Щоб вільним промінням волі напитись»* [9, с. 69]. У контексті поезії «Орел» образи-концепти небесних світил знову набувають того символічного значення кращого, просвітленого буття, яке їм надавала уява ліричного героя вірша «Зорі» в дитинстві. Також поет відходить від ідеї прив'язаності думки поета лише до проблем земного життя, втіленої в циклі «Елегії»: орел, пізнавши краще, просвітлене буття, ділиться отриманим знанням: *«І другим створінням земним повідав / Про небо, про сонце, про зорі блискучі»* [9, с. 70].

Центральне місце з-поміж усіх інших образів небесної сфери в поезії «Орел» належить сонцю, образний концептуальний зміст якого набуває значення джерела натхнення, творчої енергії. Відзначимо, що подібне зображення цього світила простежується в усіх творах В. Самійленка, де провідна роль належить образам світу природи. Наукові знання поета про будову Всесвіту, розуміння функцій центральної зірки Сонячної системи, поєднані з творчим осмисленням сонця як джерела душевних і творчих сил, зумовили появу в його художніх текстах мотиву сонцепоклонництва, що став однією з домінант творчості його сучасника М. Коцюбинського.

Цей мотив яскраво виражений в циклі «Весна» (1892), у якому образ сонця тісно переплітається з персоніфікованим образом цієї пори року, заміщуючи його в окремих поезіях (частини VII–X). Саме сонце втілює життєдайну енергію, яка асоціюється в уяві поета з приходом весни і хвилі якої стають все потужнішими разом з розвитком ліричного сюжету циклу. Звернення до небесного світила автор будує на основі паралелізму: здатність сонця розтоплювати сніг і кригу, пробуджувати до життя природу на людину, яка прагне вирватись із темряви бездуховності: *«Тебе, благе,*

небеснеє проміння, / Тебе вітають наші вбогі хати, / Бо ти зогріло нам чуття холодні» [9, с. 76–77].

Образ сонця в зазначеному циклі представлений у двох ракурсах: як далекий від земного буття об'єкт, елемент незбагненого для уяви в абсолютному розумінні своєї сутності Богокосмосу – авторської концепції світобудови (диптих «Думи буття», поема «Гея»), проте разом із цим як щось видиме, живе і дієве. Саме з другого сприйняття постає таке символічне наповнення концепту сонця: *«Любов небес – ти вчиш любити землю, / І серце землю всю зогріти хоче, / Бо ти в йому холодний лід розбило»* [9, с. 77] (підкреслення наше – О. С.). Розвиток ліричного сюжету циклу «Весна» дозволяє читачеві спостерігати процес змалювання сонця від ескізу до яскравого персоніфікованого образу, що постає у VIII частині. У ній автор показує черговий вихід весняного сонця на небо як *«звитяжну роботу»* [9, с. 77], що умовно передається як війна з силами зими. У контексті циклу ця битва символізує боротьбу добра зі злом, і риси небесного світила на короткий час набувають тих грізності і люті, що необхідні для перемоги, досягнувши якої сонце повертає собі первісну сутність:

*І сонце бачить, що війну скінчило,
Бо бачить поле вільним знов і чистим, –
І стало з лютого благим і милим.
І де вогнем палючим, променистим
Воно сніги ворожі розтопило,
Зросло там трави зелений килим [9, с. 77].*

Як бачимо, образ-концепт сонця в розглянутому поетичному циклі набуває значення небесної любові, що вчить людей гуманності та гармонії зі світом. Цей зміст доповнюється конотатами, що прилягають до нього в сонеті «Привіт Буковині» (1888), написаному під впливом позитивних вражень автора від поїздки до Західної України в 1887 р. Бажаючи вподобаному краю та його людям щасливого життя, справедливості та перемоги добра і правди, поет утілює свій задум саме в образі сонячного світла: *«Привіт тобі! Нехай твоїм хатам / Засяє сонце; щастя година / Нехай окриє їх, і вік єдина / Лиш істина нехай панує там* [9, с. 64] (підкреслення наші – О. С.).

Рефлексія від споглядання заходу небесного світила в поезії «Вечірня пісня» (1896) довершує образ-концепт сонця в ліриці В. Самійленка. Подібно до циклу «Весна», поет вимальовує образ сонця як символ вищої любові, котра цього разу ще більше наближається до спектру людських емоцій (*«Милуй нас, як мати, / Теплом обгортай»*) [9, с. 86], недосяжне і досконале творіння, що впевнено здійснює свій рух, будучи частиною гармонійного космічного світу. Його усталеного ходу не здатні змінити прохання ліричного героя, який надає сонячному промінню перевагу над світлом інших небесних тіл: *«Без тебе так страшно / І темно на дворі, / Хоч місяць і зорі / Освітять наш край* [9, с. 96]. Саме завдяки такому конструюванню центрального образу, що вбирає в себе різні описані вищі смисли, ця елегантна картина, за влучним визначенням М. Бондаря, «наскільки лагідна, настільки й жаска міфологічною схемою невідворотності» [3, с. 20].

У своїй філософській та пейзажній ліриці В. Самійленко втілює ідею космічної гармонії й досконалості природи, яку протиставляє хаотичному людському началу. Її розвиток також позначений суперечностями, зумовленими описаним вище діалектичним характером авторської художньої моделі світу. Так, у циклі «Елегії» поет, утверджуючи думку про гуманність та альтруїзм як есенцію людської душі, протиставляє йому суворі закони світу природи в якості контрасту: *«Та пам'ятайте одно, що природа глуха і бездушна, / Чисті ж душі людей жити для других хотять»* [9, с. 46]. Проте в цілому для

творчості В. Самійленка характерне усвідомлення концепту природи як гармонійного, ідеального світу, загрозу для якого становить саме людина.

Найяскравіше це відображено в X та XI частинах циклу «Весна». Темою першої є оновлення природи після весняного дощу. Поет називає дощові хмари – «бажаними гостями весняними» [9, с. 78], які щедро збагачують земну природу плодами та красою: «Але несуть дощу благії дари / Щоб дати поживу на жита новії, / А пишно вбрані луки молодії / Прибрати ще в нові ясніші чари» [9, с. 78] У завершальній частині вірша автор змальовує первісну красу омітої дощем природи, протиставляючи її гармонії (Космосу) ту деструкцію (de facto – штучний, рукотворний Хаос), яку вносить в неї людина:

*І дощ пройшов. Сіяє знов проміння
З ясних небес над пишною землею,
Вона ж така хороша стала й свіжа,
Неначе в ті щасливі дні творіння,
Коли ще не глумилися над нею
Ні лютий звір, ані людина хижа [9, с. 78].*

Викривання згубних наслідків людської діяльності автор розгортає в наступній, завершальній частині циклу. Краса та велич весни, що оновлює природу, викликає в ліричного героя прагнення духовного оновлення людини: «О весно, весно, чистее кохання, / Якби ти й кожне серце обновила!» [9, с. 78]. Оспівуючи довершеність гармонійного світу природи, автор закінчує вірш невтішним висновком: «І тільки смутно, що з такого раю / Зробили ми долину мук безкраю, / Де тільки можна плакати-ридати» [9, с. 78].

Тож попри наявність певних суперечностей можна стверджувати, що образ природи, репрезентований флористичними образами та ландшафтами, у циклі «Весна» вбирає в себе значення гармонії, досконалості, вищого, кращого світу, джерела натхнення й духовності, що на концептуальному рівні пов'язує його з образами небесної сфери.

Письменник зображує природу в нерозривному зв'язку з Космосом, що зумовлює планетарний масштаб осмислення цього образу. Проте разом із цим можна виразно простежити його проекцію на українські пейзажі: саме їх читач може розгадати в конотативних образах гір, гаїв, лісів, луків, нив тощо («Весняні пісні», «Привіт Буковині», «Весна», «Вечірня пісня» та ін.). Національне підґрунтя в пейзажах В. Самійленка влучно визначила Л. Голомб: «Навіяна синівською любов'ю поета до рідної землі, «Вечірня пісня» за майстерністю відтворення настрою, неповторної краси українського вечора наближається до ліричного шедевра Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...» [4, с. 41]. Відзначимо, що така характеристика не описує одиничний образ і твір, оскільки образ-концепт природи в ліриці В. Самійленка втілює єдність індивідуального і всезагального, національного і загальнолюдського (планетарного), що лежить в основі авторської художньої моделі світу.

Крім яскраво вираженого національного колориту поезії «Вечірня пісня», етнічною самобутністю відзначається диптих «Весняні пісні» (1888), у першому вірші якої зображено саме український пейзаж. Такий висновок дозволяють зробити вже перші рядки твору, що містять елементи романтичного опису органічно вплетені в пісенну форму:

*Веселиться земля,
Зеленіють поля,
Розвилися гаї і діброви;
Соловейко в садку
Тьохка пісню дзвінку;
Од квіток дух несеться чудовий [9, с. 52].*

Мотив душевного оновлення, гармонії з природою, на відміну від циклу «Весна», у цьому творі посилюється завдяки суб'єктивній складовій, про яку свідчить експресія творчого натхнення ліричного героя: «*І мов сила нова / У грудях прибува, / І в душі якісь пісні лунають*» [9, с. 52]. У завершальній частині твору автор підносить красу української природи, вивершуючи загальний елегійний тон поезії традиційним романтичним порівнянням: «*І розкішна природа Вкраїни / У величній красі / Вабить погляди всі / Наче личко вродливе дівчини*» [9, с. 52].

Інкустація традиційних пейзажних образів також насичує національний колорит поезій В. Самійленка «Україна (Марш)» («*Ми бороним наші хати, / Наші тихії гаї*» [9, с. 86]), «Шкода» («*Давні елліни! Як шкода, що не можете ви встать / І прилинуть на Вкраїну у вишневенький садок*» [9, с. 45]). Ці картини складають український локус концептосфери природи в ліриці письменника, проектуючи ідеї, які він розвиває на планетарному та космічному рівнях.

Дослідник творчості В. Самійленка М. Бабишкін влучно спостеріг, що поет у світі природи «рідко коли помічав осінь, але завжди незмінно відзначав життєдайну міць весни» [1, с. 44]. Здійснений нами аналіз також підтверджує, що концепт гармонійної, довершеної, прекрасної природи у творчості цього письменника втілюється крізь призму весняних картин та похідного спектру емоцій: піднесеного настрою, просвітленого стану, оптимізму та творчого запалу. Це зближує його поезію з ліричним світом Лесі Українки, глибину розуміння якого В. Самійленком яскраво розкрито у вірш-реквіємі, написаному ним 1913 року у зв'язку зі смертю сучасниці («На смерть Лесі Українки»). Важливою в контексті розвитку української літератури стали також космічні масштаби осмислення письменником образу природи, що знайшли своє продовження у творчості поетів-символістів, зокрема М. Вороного та П. Тичини, а також проблема співжиття людини й природного середовища (цикл «Весна»), яка слідом була розвинута текстах Лесі Українки («Лісова пісня») та О. Кобилянської («Битва»).

Отже, в ліриці В. Самійленка представлена самобутня художня модель світу природи з такими ключовими образами-концептами: небо; місяць і зорі (у двох формах: видимих людському зору світил та космічних тіл); сонце, що з-поміж інших образів небесної сфери має ключове концептуальне значення і приєднує найбільше смислових конотатів; матеріальна земна природа, космічна сутність якої проявляється на планетарному та локальному (національному) рівнях. Концептосфера природи відображає діалектичність художнього мислення письменника, у якому поєдналися антропоцентрична спрямованість та прагнення оспівувати красу і гармонію світового універсуму.

Література

1. *Бабишкін О. К.* Володимир Самійленко. Твори : у 2 т. К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958. Т. 1. С. 5–52.
2. *Бондар М. П.* Поезія 80-90-х років *Історія української літератури ХІХ ст. (70-90-ті роки)* : у 2 кн. : підручник / *Жулинський М.Г., Бондар М. П., Гончар О.І., та ін.* ; за ред. М. Г. Жулинського. К. : Либідь, 2006. С. 475–547.
3. *Бондар М. П.* Творчість Володимира Самійленка / Самійленко В. І. Твори К. : Дніпро, 1989. С. 5–46.
4. *Голомб Л. Г.* Поезія Володимира Самійленка в сучасній рецепції. *Новаторські тенденції в українській літературі кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.* Ужгород : Гражда, 2006. С. 35–47.

5. *Грабовський П. А.* Вибрані твори : у 2 т. К. : Дніпро, 1985. Т. 1. 599 с.
6. *Ковалів Ю. І.* Історія української літератури. Кінець XIX – початок XXI ст. : у 10 т. Київ : ВЦ “Академія”, 2013. Т. 1: У пошуках іманентного сенсу. 512 с.
7. *Літературознавчий словник-довідник* / за ред.: Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. *Полюжин М. М.* Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство.* Луцьк, 2015. № 4. С. 212–224.
9. *Самійленко В. І.* Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади К. : Наукова думка, 1990. 608 с.
10. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
11. *Скаб М. В.* Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. док. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009, 36 с.
12. *Соловей Е. С.* Українська філософська лірика К. : Юніверс, 1999. 368 с.
13. *Філософський енциклопедичний словник.* НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди / редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. К. : Абрис, 2002. 742 с.
14. *Чорнопиский М. Г.* Володимир Самійленко / Самійленко В. І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади К. : Наукова думка, 1990. С. 5–33.

References

1. Babushkin, O. K. (1958), *Volodymyr Samiilenko [Volodymyr Samiilenko]*, [in:] Samiilenko, V. I. *Works : in 2 books* [Tvory : u 2 t.], Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoii literatury, Kyiv, Book 1, pp. 5–52.
2. Bondar, M. P. (2006), *The poetry in 80-90th years [Poeziia 80-90-kh rokiv]*, [in:] Zhulynskyi M. H (ed), Bondar, M P., Honchar, O. I. and others *The history of Ukrainian literature in XIX century (70-90th years) : in 2 books [Istoriia ukrainskoi literatury XX st. (70–90-ti roky): u 2 kn. : pidruchnyk]*, Lybid, Kyiv, pp. 475–547.
3. Bondar, M. P. (1989), *The works of Volodymyr Samiilenko [Tvorchist Volodymyra Samiilenka]*, [in:] Samiilenko, V. I. *Works [Tvory]*, Dnipro, Kyiv, pp. 5–46.
4. Holomb, L. H. (2008), *Volodymyr Samiilenko's poetry in modern perception [Poeziia Volodymyra Samiilenka v suchasni retseptsii]*, [in:] Idem, *Innovatory tendencies in Ukrainian literature in the late XIX – the early XX centuries [Novatorski tendentsii v ukrainskii literaturi kintsia XIX – pershykh desiatylyt XX st.]*, Grazhda, Uzhhorod, pp. 35–47.
5. Hrabovskyi, P. A. (1985), *Selected works: in 2 books [Vybrani tvory: u 2 t.]*, Dnipro, Kyiv, Book 1, 599 p.
6. Kovaliv, Yu. I. (2013) *The history of Ukrainian literature. The late XIX – the early XX centuries : in 10 books [Istoriia ukrainskoi literatury. Kinets XIX – pochatok XX st. : u 10 t.]*, VTs “Akademiia”, Kyiv, Book 1, 512 p.
7. Hromiak, R. T, Kovaliv, Yu. I., Teremko, V. I. (eds) (2007), *Dictionary of Literary Terms [Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk]*, VTs «Akademiia», Kyiv, 752 p.
8. Poliuzhyn, M. M. (2015), *Notion, Concept and Its Structure [Poniattia, kontsept ta yoho struktura]*, Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Filolohichni nauky. Movoznavstvo, Lutsk, Vol. 4, pp. 212–224.
9. Samiilenko, V. I. (1990), *Poems. Prose. Drama. Rehashes and Translations. Articles and Memoirs [Poetychni tvory. Prozovi tvory. Dramatychni tvory. Perespivy ta pereklady. Statti ta spohady]*, Naukova dumka, Kyiv, 608 p.

10. Selivanova, O. O. (2008), *Modern linguistics: courses and problems* [Suchasna lnhvistyka: napryamy ta problemy : pidruchnyk], Dovkillia-K., Poltava, 712 p.

11. Skab, M. V. (2009), *Conceptualization of sacrum sphere in Ukrainian language : synopsis of a thesis* [Kontseptualizatsiia sakralnoi sfery v ukrainskii movi : avtoref. dys. dok. filol. nauk : 10.02.01], Kyiv, 36 p.

12. Solovei, E. S. (1999), *Ukrainian philosophical lyrics* [Ukrainska filosofska liryka], Yunivers, Kyiv, 368 p.

13. Shynkaruk, V. I. (ed) (2002), *Encyclopaedical Dictionary of Philosophy* [Filosofskii entsyklopedychnyi slovnyk], NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody, Abrys, Kyiv, 742 p.

14. Chornopyskyi, M. H. (1990), *Volodymyr Samiilenko* [Volodymyr Samiilenko], [in:] Samiilenko, V. I. (1990), *Poems. Prose. Drama. Rehashes and Translations. Articles and Memoirs* [Poetychni tvory. Prozovi tvory. Dramatychni tvory. Perespivy ta pereklady. Statti ta spohady], Naukova dumka, Kyiv, pp. 5–33.

A. И. Староста,

*ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»,
кафедра украинской литературы*

КОНЦЕПТОСФЕРА МИРА ПРИРОДЫ В ЛИРИКЕ В. САМИЙЛЕНКО: КОСМИЧЕСКИЙ, ПЛАНЕТАРНЫЙ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛОКУСЫ

В статье рассмотрено систему образов мира природы в лирике В. Самийленко через призму понятия «образ-концепт». Выделено ключевые элементы концептосферы природы, проанализировано её идейно-эстетическую основу. Отслежено проявление авторских концепций в космическом, планетарном и национальном измерениях художественного мира произведений писателя.

Ключевые слова: В. Самийленко, образ-концепт, концептосфера, образ природы, образ солнца, пейзажная лирика, философская лирика.

O. I. Starosta,

*Uzhhorod National University,
Department of Ukrainian literature*

THE CONCEPT SPHERE OF NATURAL WORLD IN VOLODYMYR SAMIILENKO'S LYRICS: SPACE, PLANETARY AND NATIONAL LOCUSES

The article deals with the system of artistic images that makes the concept sphere of natural world in landscape and philosophic lyrics by Volodymyr Samiilenko (1864 – 1925). The term «image-concept» has been chosen for the analysis due to the existing researches in literary studies, linguistics and philosophy. This term is interpreted as polysemantic embodiment in verbal images the author's philosophical and artistic comprehension of being on different structural levels – from cosmic to individual.

The formation of ideological and aesthetic bases of Volodymyr Samiilenko's works in the period of his entry into literary circles of populists was studied. It has been shown the influence of authoritative cultural persons on the writer's work, but at the same time this situation did not prevent the formation of his own original artistic conception of natural world.

Key elements of the author's concept sphere of nature are analyzed. They are: images of celestial sphere (the sun, the moon, stars, the sky), that embody the author's view about the unity of life existence in the space as well as collective image of nature that is expressed through flora elements and landscape pictures. The most significant in the system is sun image («Spring», «The Eagle», «Regards to Bukovyna», «Evening song»), that symbolizes life energy, the source of inspiration. Its function in the image system of Volodymyr Samiilenko's lyrics is closely connected with spring motifs that are interpreted as spiritual reincarnation of the lyrical hero.

We concluded that the writer embodies the idea of cosmic harmony and perfection into nature image (that is due to the original author's «God-universe» conception). He develops the creative principle, that in the concept sphere of Volodymyr Samiilenko's work is opposed to the destructive nature of man («Spring»).

It was discovered that the creative imagination of the writer involves him on planetary and space scale. It was pointed out as well that in such works as «Spring songs», «Evening song», «That's a pity» and others the nature image shows a distinct Ukrainian colour, presenting an ethnic marker of the writer's creativity.

It was concluded that the concept sphere of the natural world in Volodymyr Samiilenko's lyrics makes out an original and innovative phenomenon. The images and motifs worked out by the author have been developed further on in the work of writers-modernists (Lesia Ukrainka, Olga Kobylanska, poets-symbolists) and remain relevant in our time as well.

Key words: Volodymyr Samiilenko, image concept, concept sphere, image of nature, image of the sun, landscape lyrics, philosophical lyrics.